

Н А П О Л Я Х.

Нарис

Єльги Нобиллянської.

Так вчасно настала весна і так лагідно!

З теплим вітром, соняшним промінем і блискучим дощем, що ледви можна було замітити, як сніг зійшов з землі і вона остала ся без покривала.

І з тим було їй добре.

У своїй чорній наготі простерла ся вона на сонци широко-далеко, і купала ся в запашних, вогких віддихах весни. Місцями, де на ній назбирала ся вода, покривала ся легкою імлюю, а там, де спочивала в ній озимина, прибрала ся в пишну, веселу зелень.

Під склепінєм недоглядно сьпівали жайворонки. Лише здавлено і немов перли гуляли трілери в висоті, і перламп котили ся в низ...

— Так зараня і лагідно, як сего року, наставала весна лиш тоді, як ми дістали нашого Василя, — обізвала ся мужичка Марійка до свого чоловіка, що лежав близько хати, грів ся на сонци і пас свої два пишні молоді воли — ні, не пас, а пускав їх лише, щоби нюхали траву, бо-ж вона була ще за ніжна і мохната, щоб їх грубі пискки могли її скубати.

— Та так. Тоді, як ми ще не мали нічого, а тепер, коли нам Бог допоміг до землі, ми мусимо єго тратити!

Вона не відповіла нічого; зітхнула і пряла далше. І між тим тоді і тим тепер лежала лише праця. Від сірого ранку до пізної ночі — праця.

Завсіди була вона тут і ждала. Похмура і невмолима пожирала все. Час, думки, забаву, силу, здоров'я, молодість, навіть і ту одробину охоти до життя, коли та хотіла в неспостережених хвилях переломити сірий одностайний тон і позолотити істноване. Завсіди була ненаситна і невдоволена; ледви лишала чоловікови кілька крапель крові в жилах і семий день в тижни, в котрім ішло ся з ранку до Бога, а по обіді в поле...

В поле!... По двацятьох майже роках доробили ся вони кількох моргів поля.

Журбою і мозолою пересякла кожда грудка, але і любовю. Тою жадною, заляканою любовю, яку відчуває кождий мужик для своєї землі.

Про неї говорило ся як про живу істоту.

Хто її кормив — того кормила і вона.

Хто її не занедбував — того не занедбувала і вона. Ніхто не розумів її ліпше, як мужик, — і тому дав Бог мужиків, як сотворив землю.

Доки буде земля, будуть і мужики...

Мали і двох дорослих синів.

За кілька неділь старший Василь мав ставати до бранки. Від хвилі поклику ходили всі мов під вагою якогось тягару. Покличуть его? Чи лишать? Коли би взяли... щоби ніхто не діждав тої години! — настав би всему кінець!

Поля родили би без помочи его молоді сили лише слабій хліб. Вони обоє постаріли ся перед часом, а молодший син не вдав ся. Єму була земля байдужа і він оминав працю. Безжурний був і до дівчат прихильний. Мов половик спадав всюди, де лиш були які танці, і коїв між ними лихо!... До того і крав ще, брехав, і обмивав своє сумліне в горівці.

Вкінци закохав ся в якійсь молодій циганці, що розуміла ся на зілях, і забув про тата і маму.

З плачем відвернув ся сором від него.

Такий був молодший...

Бог один знав, що тепер настане. Батьки дивили ся в будуччину, як в ніч. Доси був старший їх єдиною по-тіхою. І молоду мав уже: молодесеньке покірне дівча, що плакало з любови до него...

— Був ти в панотця? — перебила вона мовчанку. — Може би він порадив, що робити, аби не втратити дитини!

— Ей, панотець! Він був знов такий жовчний! День перед тим впала попада підчас служби п'яна до церкви і сварила ся з ним, що без неї винаймив одному мужикови кусень поля. Потім били ся обоє, таки в церкві... Вона кинула за ним хрестом... Тепер він знов лютий і важить свої слова грішми...

— Що казав?

— „Дай на службу“ казав. — „Буде як Бог схоче“.

— Треба дати, — відповіла жінка.

— Піді і дам, — відповів він побожно; — лиш треба би що продати. — Що? — він сам не знав ще; може оту пшеницю, що ховав її старанно на поді на насінє, і хотів саме тепер посіяти, або один улий з бжолами? Мав чотири пні.

— Ти би з учителем поговорив, — говорила дальше Марійка. — Може би він дав яку раду?

— Е! що вже той порадить! Він знає лиш калатати про свою біду та про те, що з своїми дітьми гине з голоду. Колись то, міркуй, Маріє, казав мені, аби наш Василь женив ся з єго донькою.

— А він що, вдурів? На що Василеви панни?

— Се тому, що в них велика біда. Має багато дітей.

— Але за те має цісарську платню.

— Я єму се казав; а він каже: її за багато, щоб вмерти, а за мало, щоб жити.

— Погано...

Потім обоє замовкли.

На її передчасом постарілім ніжнім лиці розстелила ся жура. Пряла ще пильнійше. Він дивив ся на воли. Василь виховав їх. А тепер доглядали їх всі, як ока в голові. Але-ж бо й „файні“ були вони... Ціле село любило ся ними. І сам двірник не мав таких волів. Були оба червоні,

товсті, блискучі, а їх воля звисали аж по коліна. До того були в них ріжки маленькі, білі, як місяць, коли настає; а самі були розумні і послухні — потіха і надія Васнля! В осени хотів він ними впорати поля, а потім їх продати. За ті гроші для себе і своєї „жінки“ хату поставити. Або докупити кусень поля і кілька молодих штук товару. Або одного коня і кілька господарських річей: віз і пньше таке, що потребував конечно. Або поставити стодолу, хоть і малу, як її ставлять німецькі господарі; або податки платити і иньші громадські дачки. Або... ей, стілько-стілько було того всего, чого він хотів! Все те, що було потрібне, сунуло ся на чоловіка так часто, тиснуло ся так близько... одно по другім, росло чим раз висше і висше і доводило до розпуки, що все ще его не було!

Все те неначе знаходило ся в тих двох гарних спокійних звірях, що їх доглядали мов собі рівних, з котрими і спали і їли під одним дахом...

В слітних неділях, коли годі було йти в поле, грали коло них в сопілку. Ріжні пісні — смутні і веселі. Вони стояли спокійно, румигаючи — і дивили ся своїми великими лагідними очима так розумно вперед себе! А коли було перестати і забирати ся з стайні, завертали свої статочні голови за чоловіком і ревіли! Тоді треба було мимоволі вертати і гласкати їх...

Прекрасні, мудрі звірі...

Здалека пізнала Марійка і її чоловік давного пропінатора Беняміна, як ішов полем вузкою стежкою до них. Перед якими двацятьп'ятьма роками прийшов він у село, бідний Жид, з жінкою і дев'ятьма малими дітьми.

Від трох років мешкав уже в столиці.

Збогатів, переселив ся туди, мешкав у великій камениці, повіддавав доньки за богатих панських купців, а сам ходив в грубим золотім ланцушком коло годинника, та блискучим проти сонця, великим капелюхом.

Але він все не цурав ся того тихого села, що між своїми широкими полями конюшин і жит — з своїми хатками, критими соломою, виглядало мов купка мушель зпосеред зелені.

Що весни приходив він і питав ся про поводжене і здоровле людей. Знав усї їх справи і їх журу. Постарів ся з ними, знав звичаї їх житя, і ніяк не міг відорвати ся від сего кусника землі на завсїди.

На весні находила на селян, крім звичайних турбот, що відчували ся у ту пору найглубше, — ще й велика жура про синів, покликуваних до війська. Неначе мрана лягав смуток на молоді і старі умп.

Привитали ся.

Він подав їм руку, прибрану в червоняву рукавичку. Говорили про всіяке. Найбільше про материяльний стан села, про засїви... Потім Бенямін звернув увагу на красні воли, що пасли ся.

— Пишні звірята! — сказав і его очн усміхнули ся. Серце старого селянина зняло ся з утїхи.

— А правда? — Більше не сказав нічого. Він знав, що „знав“.

Марія перестала прясти і глянула ему мило в лице.

— Се воли нашого Василька, — сказала. — Ви й не знаєте, пане Бенямін. Наш Василь такий господар, що ему і пари в селі нема. Ніколи не побачите его на танцях, ніколи в корчмі. Якби Василя не було, було би вже давно по всему! Коли-б ви знали, який Василь чемний... коли-б ви знали...

А він знав усе, і став разом з ними хвалити.

— А отсі воли, пане Бенямін... — хотїла вона ще щось сказати про звірів, але він перебив її.

— Ей, що там воли! Віл все волон. Але як стоїть діло з бранкою?

Тут зітхнули старі і почали нарікати.

Він здержано, покїрно, з похиленою на груди головою, з смутком, а вона балакливо, горестно і з рухами повнпми грозьби.

Сотню разів проклинала вона вже тих, що як голодні вовки кидались на синів! Нехай би ніколи не найшли спочинку в гробі, а на тамтім сьвітї анї одного ясного кута!

А Бенямін сьміяв ся.

Яка вона була дурна! Чи вона не знала, що пнакше не могло бути?

Знала! Яка їй з того розрада?

Бенямін грав ся своїм ланцюшком від годинника і думав довго. Потім казав, що справа далась би може змінити ся і на добре, хлончиско міг би може остатись дома. Що справді годі его увільнити, але... але... він не докінчив гадки і похитав журливо головою.

Але що?

Але то коштувало би дуже багато.

Боже!

Таки так. Коштувало би багато... Може й більше, ніж варті отєї глупі воли...

Ісусе Христе!

Та що-ж? Чи се таке страшне? Коли подумати, що від сего залежить усе... що син працював би три роки дома, замість бігати три роки по толоках, чистити івери, бути слугою чужих лихих людей, бути виставленим на всякі небезпечности, а ще гірше на смерть — то що значать два дурні воли супроти того всего? За три роки можна мати знов такий „гаразд“!

Обое признали, що він каже правду, але не переставали нарікати. Сеж таки страшна річ — пара таких волів!

— Я вже думав саяк і так, — обізвав ся селянин, — хоть і не говорив про се нічого. На приклад: спродати отєї красні воли і піти з грішми перед панів...

— Що ви хотіли би? — майже скрикнув Бенямін.

— Піду, кажу, до панів, поклоню ся їм, покладу гроші на стіл і скажу: „Пустіть мою дитину. Я не хочу дурно. От тутки моя праця; я даю її з радної душі... цісареві... або кому вже треба. За те пустіть мою дитину...“

Бенямін ровсьміяв ся, як перше.

— Який же з тебе дурний мужик!

— Я дурний, се правда, але до того не треба багато розуму...

— Так? Не треба багато розуму? Спробуй лише, побачиш, що стане ся з тобою і з твоїм Василям. Спробуй лише!

Жінка почала плакати.

— Так, так, небоже! Ти сидиш тут на полях і розумієш ся на таких справах стілько, що твої воли. Се кажу

я тобі, бо инакше годі. До панів і не вільно іти, а хочь би ти, мужик, і перед них пішов і їм і сто разів поклонив ся, то всеж таки було би се, що ти сказав би, мужицьке! З панами говорить ся инакше. Се, не для твоєї голови. Дай спокій, коли не хочеш справу поцсувати!

А наляканий селянин не хотів справу „поцсувати“.

Бенямін хотів отсю річ взяти в свої руки. Не дуже радо, але з милосердя для них. Він знав їх обставини докладно, знав, як дрожали над хлопцем і якою силою був він в їх істнованю. Лише тому. І тому, що він не був такий злий мужик, як иньші, а був завсїди добрий і чесний, і що хлопчиско не мав серця до війська мимо свого медвежого здоровля і сил...

А голос молодого Василя доходив до них здалека м'якими філями. Він сьпівав при роботі. Веселі і смутні пісні причиняли ся несвідомо до того, що тут рішили гірку справу. Рішили его любимців спродати, а гроші за них обернути на его визволенє. Бенямін мав те все зробити.

Старі провели его далеко, аж на конець села, а Марійка понесла за ним ще для его жінки гарний барвний коверець, що сама его виробила і хотіла ним на весілю Василя застелити лаву, найкрасший кусень зі скрині. Потім вернули ся обоє до дому.

Було се одної слітної, зимної днини в жовтні, як Василь покинув своїх батьків і землю.

Нічого не помогло, хоч і волів спродали, хоч і сам Бенямін орудував грішми...

В день перед тим чорні ворони окружували без настанку соломою криту хатину, мов би там лежав труп і ждав на них довго...

Потім настала осінь.

Закутана у мраку, з супроводом зимних вітрів, з сумними сїрими вечерами, з хлипанєм безнастанних дощів...

Тихо і пусто було всюди, але не спокійно.

Було щось, що мучило... гризло... щось, що себе підідаючи, ширилось без відпочинку і спокою.

Се була туга.

За молодю, здоровою, жвавою силою, що потягла ся кудись, лишаючи все ще сліди по собі, тут і там, мов літо. Стайня стояла пустою.

Красні звірята, з великими лагідними очима і сильним теплим віддихом лишили порожнечу, що боліла господарів безнастанно і не загигала. Все те, чого було треба і чого ще завсіди не було — зростало, кидало ся в очи, збільшало ся, байдуже і тривке, і заповідало якесь безконечне істнованє...

Земля лежала сумна.

Щось сильне, здорове, не могла вона сотворити без молодї сили. Мусіла ждати.

І з самого початку, від першої хвилини его відходу, — все ждало...

Крізь понуру масу мрак, в яку уткала ся гризуча туга, що укладала ся щораз тяжше на все і ширила ся тяжкими фплями так далеко, як око сягало, спонукуючи, що всі барви блідли, пробивав ся один голос. Незамічений він співав в-одно: Сьвітла! Сьвітла!...

Чернівці, 4. цвітня 1898.

